

2. Packer H. Two Models of the Criminal Procedure / H. Packer // University of Pennsylvania Law Review. – 1964. – VOL. 113. – P.1-68.

3. Стойко Н. Г. Модель уголовного процесса как концептуальное выражение его осуществления на практике / Н. Г. Стойко // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. – М., 2009. – № 1. – С. 222–227.

4. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – Санкт-Петербург: Наука, 2000. – 224 с.

5. Калиновский К. Б. Законность и типы уголовного процесса: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Калиновский Константин Борисович. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 49.

6. Философский энциклопедический словарь / Гл. Редакция : Л.Ф. Ильиёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия. 1983. – 840 с.

7. Философский словарь [Текст] / ред. И. Т. Фролов. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

8. European Criminal Procedure / Ed. by M. Delmas-Marty, J.R. Spencer. – Cambridge, 2004. – P. 5.

9. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: навч. посіб. – К.: Ваіте, 2014. – 280 с.

10. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччини. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН (неофіц. перекл. Савченка В.А.): [навч. посібник] / Савченко В.А., Соловій Я.І., Фелик В.І., Юрчишин В.Д. – Х.: Право, 2016. – 372 с.

УДК 347.963(477)

Юрчишин В.М.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
“Одеська юридична академія”

СЛІДЧИЙ СУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розглядається поняття слідчого судді, як суб'єкта, що здійснює судовий контроль за досудовим

розслідуванням. Основними ознаками слідчого судді є: 1. Незалежність від усіх інших суб'єктів кримінального провадження; 2. Користується усіма законодавчими гарантіями незалежності на рівні з іншими суддями; 3. Незацікавленість у будь-яких показниках роботи органів досудового розслідування та прокурора; 4. Різні аспекти його діяльності із розгляду клопотань сторони обвинувачення та захисту врегульовані нормами КПК України.

Ключові слова: слідчий суддя, прокурор, слідчий, досудове розслідування, ухвала слідчого судді.

В статье рассматривается понятие следственного судьи, как субъекта, осуществляющего судебный контроль за досудебным расследованием. Основные признаки следственного судьи: 1. Независимость от всех субъектов уголовного производства; 2. Пользуется всеми законодательными гарантиями независимости, наравне с другими судьями; 3. Незаинтересованность в любых показателях работы органов досудебного расследования и прокурора; 4. Различные аспекты его деятельности по рассмотрению ходатайств стороны обвинения и защиты урегулированы нормами УПК Украины.

Ключевые слова: следственный судья, прокурор, следователь, досудебное расследование, определения следственного судьи.

In the article the concept of investigative judges, a subject that has judicial control over pre-trial investigation. The main features of the investigating judge are: 1. Independence from all other subjects of criminal proceedings; 2. enjoys all the legal guarantees of independence as the other judges; 3. Lack of interest in any of the terms of pre-trial investigation and the prosecutor; 4. Various aspects of its activities and proceedings of the prosecution and defense settled norms Code of Ukraine.

Keywords: investigating judge, prosecutor, investigator, preliminary investigation, the investigating judge ruling.

Постановка проблеми. Радянський кримінальний процес не знав такого суб'єкта як слідчий суддя із-за відсутності судового контролю як процесуальної функції.

Лише в 1992 р. за розслідуванням кримінальних правопорушень було запроваджено судовий контроль у формі оскарження до суду постанов органів досудового розслідування і прокурора про відмову у порушенні кримінальної справи (ст. 236-1 КПК України 1960 р.) та про закриття кримінальної справи (ст. 236-5 КПК України 1960 р.) [7, с. 491-494]. Після прийняття у 1996 р. Конституції України [5, с. 20] і проведення в 2001 р. так званої “малої” судової реформи судам загальної юрисдикції було надано право на розгляд будь-яких скарг на дії і рішення органів дізнання (ст. 110 КПК України 1960 р.), досудового слідства (ст. 234 КПК України 1960 р.) і прокурора (ст. 236 КПК України 1960 р.), а також запроваджено судовий порядок взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту та видачі рішень на право здійснення деяких слідчих дій, пов’язаних з обмеженням конституційних прав громадян [13, с. 235-240].

Ці законодавчі новели були продиктовані бажанням України виконати Конституцію України і приєднатися до країн, які живуть в умовах демократичної правової держави, де суд є головним гарантом захисту прав людини. Запровадження судового контролю на досудовому розслідуванні обумовлене й необхідністю надійно захистити права людини в найгострішій сфері соціальної практики, де постійно застосовуються примусові заходи процесуального характеру.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям у 2012 р. нового КПК України, судовий контроль зайняв одне з провідних місць у досудовому розслідуванні [13, с. 235]. Більше того, всі норми КПК України повністю узгоджуються з конституційними, запроваджена детальна правова регламентація процедури здійснення слідчим суддею судово-контрольної функції, чітко визначені об’єкт і межі судового контролю у досудовому розслідуванні. Необхідність судового контролю у досудовому розслідуванні обумовлена розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України) та визнанням судових органів основними гарантами захисту прав людини і громадянина (ст. 124 Конституції України) [5, с. 52]. Відповідно до цього,

будь-яке обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів особи, в тому числі і в стадії досудового розслідування, можливе тільки на основі судового рішення.

Крім основного призначення судового контролю – захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, він також сприяє ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень і забезпеченню оптимальних умов для відправлення правосуддя. Остання мета найбільше характеризує основне призначення і сутність судового контролю у досудовому розслідуванні. Дане концептуальне положення не тільки вказує на контрольний характер судової діяльності у досудовому розслідуванні, але й на взаємозв'язок останньої з подальшим судовим розглядом [14, с. 253].

Запровадження судового контролю у досудовому розслідуванні викликало поживавлену дискусію серед вчених-правознавців і практиків про співвідношення у досудовому розслідуванні функцій прокурора і слідчого судді [15, с. 20].

Розглядуване питання не є новим для України, бо Статутом кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. для забезпечення законності при розслідуванні злочинів були запроваджені як прокурорський нагляд, так і судовий контроль. Прокурорський нагляд здійснювався у вигляді постійного спостереження за слідством на місці його проведення у формі надання слідчому пропозицій, обов'язкових для виконання. Судовий же контроль здійснювався у формі надання слідчому дозволу на проведення деяких слідчих дій, а також у формі розгляду скарг на його (слідчого) дії, а також розгляду заяв про відводи слідчих [12, с. 160].

При цьому, судовий контроль носив епізодичний характер і не міг замінити постійнодіючого прокурорського нагляду.

У період радянської доби український законодавець відмовився від судового контролю і надав прокурорському нагляду у досудовому розслідуванні тотального характеру.

Після розпаду СРСР і появою на його території самостійних і незалежних демократичних держав, в Україні почав відроджуватися судовий контроль у досудовому

розслідуванні, що сприяло реалізації курсу на демократизацію українського кримінального процесуального законодавства.

У процесуальній літературі виділяються такі характерні риси судового контролю: 1) суд під час досудового провадження впливає на вирішення питань, пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності, запобігаючи домінуванню сторони переслідування; 2) здійснюється незалежним, неупередженим та об'єктивним органом державної влади; 3) судді не відповідальні за якість попереднього слідства та розкриття злочинів; 4) судді професійно компетентні у питаннях законодавства.

Задля повноти дослідження варто зауважити, що ідея судового контролю зазнала також і критики. Висловлено думку, що оскарження всіх процесуальних дій (бездіяльності) і рішень посадових осіб, що провадять розслідування справи, паралізувало б роботу останніх, водночас особа, щодо якої порушено кримінальну справу, «має перспективу судового захисту», оскільки «рано чи пізно справа буде розглянута судом» [10, с. 43]. На думку ж В.Г. Глебова, на стадії попереднього розслідування саме прокурор повинен стати нейтральним арбітром, який наглядає за дотриманням законності [1, с. 137]. Судовий контроль стосується вирішення питань, пов'язаних із відкриттям кримінального провадження, визнанням особи потерпілою, проведенням слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванням заходів процесуального примусу, обмеженням права приватної власності, а також багатьох інших принципових для кримінального провадження питань. А тому *відстрочення контролю з досудового розслідування аж до судового провадження* може бути: а) безрезультатним, бо, наприклад, втрачено докази, відтак вже немає необхідності проводити слідчі (розшукові дії) за клопотанням сторони захисту; б) запізнитим, коли, наприклад, до підозрюваного безпідставно застосовано запобіжний захід, проте права його буде відновлено лише через значний проміжок часу в ході судового провадження. Тому судовий контроль у багатьох випадках є

оперативнішим та ефективнішим за контроль в стадії судового провадження.

Згідно п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК судовий контроль здійснюється за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Ця ознака є частиною визначення слідчого судді і, як видається, вона і є метою судового контролю. Мета судового контролю виступає одночасно як спосіб здійснення органами досудового розслідування та прокурором своїх повноважень, а також як результат їхньої процесуальної діяльності. Якщо порушено хоча б одну із цих складових, тоді слідчий суддя одержує право втрутитися у процесуальну діяльність слідчого, прокурора з метою узгодження її з названими вище складовими, тобто реалізувати надані йому процесуальним законом повноваження задля відновлення вже порушених прав, свобод та інтересів відповідних осіб.

Ще однією ознакою судового контролю є його форма. Д.В. Філін розмежовує подальший судовий контроль за вже прийнятими органом дізнання, слідчим або прокурором процесуальними рішеннями [11, с. 64] та функцію забезпечення судом законності обмеження конституційних прав громадян, яка полягає у прийнятті самостійного рішення про провадження відповідних слідчих дій, що обмежують конституційні права громадян. В.О. Лазарева виділяє попереджувальний (попередній, превентивний) та відновлюючий (наступний), що спрямовані відповідно на запобігання порушенню права та на захист вже порушеного права [8, с. 104]. А.І. Макаркін зазначає, що санкціонування може виступати способом реалізації обох видів судового контролю, а оскарження є способом реалізації відновлюючого виду судового контролю [9, с. 125-126]. М.О. Колоколов виокремлює звичайний (ординарний) відкладений судовий контроль (що здійснюється під час судового розгляду справи по суті. – В.Ю.) та оперативний (екстраординарний) судовий контроль, який носить правозабезпечувальний характер щодо звичайного (ординарного) відкладеного та не може замінити його [4, с. 15].

Наведено класифікацію варто уточнити. Судовий контроль у традиційному розумінні, що стосується лише досудового розслідування, є *поточним судовим контролем*, який здійснює

слідчий суддя. У теорії кримінального процесу виділяється також і *відкладний судовий контроль*, який здійснюється вже судом на наступних стадіях кримінального провадження та є необмеженим порівняно із поточним. Згідно ч.2 ст.303 КПК скарги на інші рішення, дії, бездіяльність слідчого або прокурора підлягають розгляду в ході підготовчого провадження у суді. Ще цей вид судового контролю у теорії характеризують як *необмежений*, тоді ж як розгляд скарг слідчим суддею є *обмеженим* судовим контролем, оскільки процесуальним законом визначене коло рішень, дій та бездіяльності, що підлягають оскарженню (ч.1 ст.303 КПК), хоча в частині видів бездіяльності слідчого, прокурора цей перелік не є вичерпним.

Важливою ознакою інституту судового контролю є *наявність суб'єкта його здійснення* у контексті процесуального статусу, яким такого суб'єкта наділено в межах певної моделі судового контролю.

Компетенція слідчого судді в Україні поширюється лише на стадію досудового розслідування, оскільки згідно ч.2 ст.303 КПК скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (ніж зазначені у ч.1 ст.303 КПК. – В.Ю.) не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Таким судом згідно п.22 ч.1 ст.3 КПК є районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, який має право ухвалити вирок або постановити ухвалу про закриття кримінального провадження.

Правовий статус слідчого судді зумовлений двома факторами: 1) він є професійним суддею, тобто на нього поширюється дія відповідних положень Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]; 2) оскільки слідчий суддя є суб'єктом винятково кримінального судочинства, його процесуальний статус визначається різними нормами КПК. У світлі останньої тези В.В. Косов вважає недоліком відсутність у процесуальному законі окремого положення, що б визначило процесуальний статус слідчого судді, та запропонував проект такої статті, хоча і формулює її невичерпно [6, с. 81-82]. Така ситуація не впливає на здійснення

своїх повноважень слідчими суддями, як і судом під час судового провадження, процесуальний статус якого так само врегульований різними нормами, а закріпити у одній статті вичерпний перелік прав та обов'язків слідчого судді вкрай складно, що пояснюється різноплановістю його процесуальної діяльності.

В Україні слідчий суддя обмежений лише здійсненням судового контролю, тоді як у Франції він додатково здійснює функцію нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, тобто зазначені правові моделі концептуально відрізняються. Враховуючи викладене, варто погодитися із висновком К.Г. Горелкіної, що континентальна модель інституту слідчих суддів, до якої належить і українська модель, на відміну від англосаксонської, «характеризується тим, що слідчий суддя наділений досить широкими повноваженнями саме на досудовому провадженні» [2, с. 18].

Як видається, запровадження інституту слідчого судді в Україні є позитивним кроком. Проте справа зовсім не у назві цього суб'єкта, який у різних державах називається по-різному, хоча часто виконує і схожі функції, а саме у його сутності. *Потенціал слідчого судді* зумовлюється такими чинниками: 1) організаційною, матеріальною та процесуальною самостійністю від інших органів державної влади, від сторін провадження, відтак він не відповідає за стан боротьби зі злочинністю; 2) він здійснює свої повноваження постійно, адже обирається на тривалий строк (згідно ч.5 ст.21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – на строк не більше трьох років з можливістю повторного переобрання), чим забезпечується його висока фаховість та значний досвід здійснення судового контролю; 3) здійснення ним повноважень із судового контролю враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення (ч.5 ст.21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а тому він володіє також і часовим ресурсом, що позитивно впливає на якість судового контролю; 4) згідно ч.1 ст.76 КПК, якщо він брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, він не має права брати участі у цьому ж провадженні у суді будь-якої інстанції, а тому у майбутньому не буде у будь-який спосіб зобов'язаний

власними рішеннями, що робить його незалежнішим та дозволяє якомога якісніше здійснювати свої повноваження; 5) саме суд є авторитетом, покликаним вирішувати різноманітні правові спори, тому його остаточне рішення, як нейтрального арбітра, повинно задовольнити як органи державної влади, так і інших суб'єктів кримінального провадження.

Наведені якості не притаманні ні відомчому контролю, ні прокурорському нагляду за законністю та обґрунтованістю рішень, дій та бездіяльності органів досудового розслідування, тому, не применшуючи їх значення, слід зауважити, що слідчий суддя під час вирішення спірного питання спиратиметься на обставини провадження та закон, тоді як, наприклад, прокурор керуватиметься ще й практичною доцільністю, процесуальними та відомчими інтересами, від яких складно абстрагуватися. Такий контроль є ефективним, лише якщо його результати виявляться сприятливими так само і для сторони обвинувачення, у випадку ж виникнення конфлікту інтересів зі стороною захисту, представникам останньої не варто розраховувати на захист своїх інтересів. Цими обставинами якраз і зумовлені скарги на якість та ефективність прокурорського нагляду та відомчого контролю, яких до введення інституту слідчого судді ставало щораз більше. Тому об'єктивність здійснюваного представником сторони обвинувачення контролю є під великим питанням. Ще одним аспектом є те, що дієвий судовий контроль є свого роду основою для швидкого та ефективного судового провадження, а відтак сприяє економії часового та матеріального ресурсів. Підсумовуючи сказане, є усі підстави розраховувати на ефективність функціонування інституту слідчого судді.

Вищенаведені погляди на риси судового контролю розкривають різні його особливості, а тому підлягають врахуванню при визначенні цього поняття. Базуючись на запропонованих наукових позиціях, варто виокремити наступні ознаки інституту судового контролю: *процесуальна мета - перевірка дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; здійснення спеціальним суб'єктом - слідчим суддею; визначеність меж*. Проте цих ознак недостатньо для комплексного розуміння судового контролю як

процесуального явища. З цією метою необхідно виділити ще й такі ознаки: *законодавчо регламентована діяльність, наявність процесуальної підстави та непередіудіціальність*. Зупинімося детальніше на аналізі кожної із них:

1) *Законодавчо регламентована діяльність*. Судовий контроль не може відбуватися поза активною поведінкою, як слідчого судді, так і прокурора та особи, яка подала скаргу. Ще на самому початку судовий контроль потребує активної поведінки суб'єктів провадження з метою його ініціації у формі подання клопотання, скарги (за винятком хіба що процедури, врегульованої ст.206 КПК, про яку йтиметься нижче).

Ця ознака має два аспекти. Перший полягає у тому, що будь-яка діяльність слідчого судді, як і інших суб'єктів кримінального провадження, детально регламентована законодавством. Другий аспект передбачає, що слідчий суддя, який, насамперед, є суддею, як і будь-який інший орган державної влади чи місцевого самоврядування, повинен керуватися законодавчими приписами та діяти у їх межах.

Особливо яскраво аналізована ознака проявляється у кримінальній процесуальній діяльності, яка є формалізованою та надає кримінальній процесуальній формі значення процесуальної гарантії;

2) *Процесуальна мета* – перевірка дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (*проаналізовано вище*);

3) *Здійснення спеціальним суб'єктом - слідчим суддею*. У зарубіжній літературі ще раніше було висловлено думку, що суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності у змагальному процесі задля вирішення конфліктної ситуації повинні звертатися до незалежного суду, для чого в кримінальне судочинство вводиться фігура спеціального судді (судового слідчого чи слідчого судді, як у Франції), який у подальшому не має права вирішувати справу по суті. Аналізу процесуального статусу слідчого судді та практичній необхідності введення у вітчизняний кримінальний процес цієї фігури присвячено увагу вище;

4) *Визначеність меж*. Раніше зауважено, що контрольна діяльність слідчого судді є обмеженою у розумінні кола рішень,

дій, бездіяльності, які підлягають оскарженню. Наприклад, слідчим суддею відмовлено у задоволенні скарги потерпілого на постанову прокурора про скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження в частині кваліфікації кримінального правопорушення та зобов'язання прокурора притягнути особу до кримінальної відповідальності, оскільки оцінка цих обставин виходить за межі приписів ч. 1 ст. 303 КПК, водночас констатовано відсутність інших порушень порядку досудового розслідування. Не всі рішення, які підлягають оскарженню, чітко названі процесуальним законом, відтак для їх виокремлення слід звернутися до відповідних положень КПК, законів та підзаконних нормативно-правових актів. Те ж саме стосується дій та бездіяльності, які можуть стати предметом розгляду слідчим суддею.

Висновки. Судовий контроль за досудовим розслідуванням — це законодавчо регламентована, непередіудіціальна діяльність, здійснювана за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом - слідчим суддею з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Література:

1. Глебов В.Г. Состязательность в механизме уголовно-процессуального доказывания при производстве следственных действий [Текст] / В.Г. Глебов // Проблемы состязательного правосудия : сб. науч. тр. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2005. – 204 с.
2. Горелкіна К.Г. Особливості процесуального статусу слідчого судді: порівняльний аналіз [Текст] / К.Г. Горелкіна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 14–19.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : чинне законодавство станом на 30.09.2016.: (ОФЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 144 с. – (Закони України).
4. Колоколов Н.А. Оперативный судебный контроль в уголовном процессе [Текст] / Н.А. Колоколов. – М. : Издательская группа «Юрист», 2008. – 416 с.
5. Конституція України: чинне законодавство: Офіц. текст.-К.: Алерта, 2016.-80 с.

6. Косов В.В. Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Косов Владислав Васильович. – Одеса, 2012. – 220 с.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково – практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. Третє, перероблене та доповнене – К.: «Юристконсульт», КНТ. – 2006. – 890 с.
8. Лазарева В.А. Право на судову заштиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу [Текст] : монография / В.А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
9. Макаркин А.И. Состязательность на предварительном следствии [Текст] / А.И. Макаркин / науч. ред. докт. юрид. наук, профессор В.В. Вандышев. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 265 с.
10. Маляренко В. Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи [Текст] / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2001. – № 4. – С. 40–44.
11. Філін Д. Функції суду в досудових стадіях кримінального процесу [Текст] / Д. Філін // Право України. – 2005. – № 1. – С. 63–65.
12. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства [Текст] : в 2 т. / І.Я. Фойницький. – Санкт-Петербург : Издательство «Альфа», 1996. Т. 1. – Санкт- Петербург, 1996. – 552 с.
13. Юрчишин В. М. Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми : монографія / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Технодрук, 2016. – 300 с.
14. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: Монографія. – Чернівці, «Видавничий дім «РОДОВІД», 2013. – 308 с.
15. Юрчишин В. М. Взаємовідносини прокурора із захисником у досудовому розслідуванні за новим КПК України / В.М. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 9. – С. 19-22.